

Den högresta mangårdsbyggnaden från 1846 är liggtimrad och klädd med locklistpanel. Den gröna kulören på fönsterbågarna och entrédörren är inte ursprunglig utan tillkom på 1940-talet.

SLÄKTGÅRD MED 54 HUS

TACK VARE ATT BYN VÄSTERÅNG BLEV KULTURRESERVAT KAN SLÄKTGÅRDEN, MED EN LADA FRÅN 1580, OCH DET ÖPPNA LANDSKAPET KRING GÅRDEN BEVARAS.

TEXT HARRIET ANDRESEN / FOTO PER MYREHED

Kökssoffan, vägguret och bonaden är hemtrevliga och typiska för 1940-talet. Köket på Ol-Ers är välbevarat från 1940-talet.

Maj-Britt och Lennart Persson driver tillsammans med sonen Lars de tre gårdarna i Västeräng.

I den övre hallen är den beige tapeten med blommor i svart och guld från början av 1900-talet och på golvet ligger en ovanligt välbevarad linoleummatta från 1940-talet.

Bakom hönsuset ser man ladugården, härbret och logen på Schäffners.

N

ÄR MAN SOM besökare närmar sig Västeräng utanför Delsbo är bilden så idyllisk att man nästan tappar andan. En grusväg slingrar sig genom det bördiga landskapet där betande fjällkor går mellan timrade hölador. En bit bort ligger byn Västeräng, en klunga av vackra röda hus där gården Ol-Ers höjer sig över mängden.

Här ligger länets första kulturresevat, bestående av 54 hus där höladan från 1580 är äldst och kostallet från 2003 yngst, och här bor Lennart och Maj-Britt Persson med sin familj. Hur får man tid och energi att ta hand om så många hus, sex barn och två barnbarn?

– Det är ett sätt att leva, förklarar Lennart. Det här är en släktgård och om vårt barnbarn Albin tar vid efter sin pappa Lars blir han den femtonde generationen här i Västeräng. Eftersom vår son Lars också arbetar med gården är vi två familjer som delar på arbetet med husen, djuren, skogen och marken. Annars hade det inte gått.

1800-TAL BLANDAS MED FYRTIOTAL

Västerängs bykärna består av tre sammanbyggda gårdar med många uthus. Ol-Ers är den äldsta gården och har funnits i familjens ägo sedan 1700-talet.

I mitten av byn ligger gården Ersk-Mickels där Lennart och Maj-Britt själva bor, den köpte Lennarts far på 1950-talet. Gården Schäffners, döpt efter den löjtnant som en gång bodde här, köpte Lennart 1998 och den fungerar nu som bostad till sonen Lars med familj. Gårdarna ligger tätt, alla tre mot söder. Den pampiga huvudbyggnaden på Ol-Ers är liggtimrad i två plan på en sockel av natursten. 1846 började bonden Jon Larsson och hans hustru Kerstin bygga sitt gemensamma hem. Det skulle bli en riktigt herrskapsmässig bostad som senare förstärktes ytterligare av den trädgård som på 1890-talet anlades framför gårdsplanen. Först färdigställdes mangårdsbyggnaden, sedan följde de för Hälsingland ovanliga flyglarna. Dessa innehöll ladugård och stall och ligger symmetriskt kring en öppen gårdsplan.

När man går upp för den breda trappan till Ol-Ers mangårdsbyggnad och stiger in i förstugan möter man den första ägarens initialer i mässing på svartmålat trä. För övrigt finns inte mycket kvar i huset som minner om det sena artonhundratalet, utan här präglas interiören mer av ombyggnader som gjordes under 1930–40-talen av Lennarts farfar Per Olsson. I köket stiger man rakt in i fyrtioalet då allt från skåpinred-

Byvägen som leder fram till Västeräng har slingrat sig på samma sätt sedan 1700-talet.

ning till möbler, beslag, linoleummatta och väggbonader är kvar från tiden. Innanför köket ligger två rum som tillsammans med köket var den bostad som farfadern hade fram till sin död. Här är rinnande kallt vatten och el de enda bekvämligheterna.

VÄGGAR MED AVTRYCK AV POMADA

Båda våningsplanen på Ol-Ers har en stor sal vid östra gaveln. Bottenvåningens sal bär prägel av den senaste renoveringen på 1940-talet medan salen på övre våningen troligtvis fick sitt utseende under sent 1800-tal. Då uppläts salen till Delsbos nygrundade missionsförsamling och på den vackra tapeten från tiden finns längs väggarna avtryck av hårpomada. Kanske blev predikningarna så långa att man var tvungen att luta huvudet mot väggen.

– Tapeten har dessutom fått fuktskador beroende på ett träd som stod för nära fasaden, så vi måste göra något åt det här rummet snart, berättar Lennart. Men att renovera tapeten kostar en hel del så jag vet inte vad vi ska börja med.

Hela huset är en charmig blandning av sent 1800-tal och 1940-tal. Ett exempel är de många fina gamla dörrarna med beslag gjorda i gårdens smedja, vilka står i kontrast till en samling ovanligt välbevarade mönstrade linoleumgolvtäckningar från 1940-talet. En av de två flygelliknande byggnaderna på Ol-Ers inrymde förr

Husen i Västeräng

Ekonomibyggnaderna i Västeräng är unika då de är bevarade trots att de inte längre behövs. Här kan man studera vad som fanns på en stor gård för 100 år sedan.

LADUGÅRD / FÅHUS Den viktigaste byggnaden på en hälsingegård då korna var grunden för bondens ekonomi. Trots detta eller kanske tack vare detta var fåhuset kvinnornas ansvar.

STALL Hästarna var männens ansvar och i Västeräng användes hästarna i jordbruket ända fram till 1950-talet. På Ersk-Mickels är stallbyggnaden med stall och bod i var sin ände och ett portluder i mitten en sällsynt byggnadstyp. Förklaringen till det är att på andra gårdar har denna typ av hus monterats ner eller delats av för att användas till annat.

LOGAR Viktig byggnad där de torkade sädeskärvarna förvarades och tröskades med slaga till spannmål. I Västeräng finns det fem logar.

HÄRBREN Här förvarades gårdens guld - den tröskade säden. Ofta placerades härbrena utanför gårdsplanen så de skulle klara en eventuell eldsvåda.

På Ol-Ers finns ett åtta meter högt härbre som hör till de större i Hälsingland
HÖLADOR Samtliga lador i Västeräng är knuttimrade vilket har gjort det lätt att montera ner dem, flytta och återbygga dem. På 1950-talet fanns det 31 hölador i Västeräng idag finns 23 av dem kvar.

BAKSTUGA En bakstuga har av tradition varit en samlingsplats för kvinnorna. Även idag när bröd går att köpa t.om på bensinstationer används Ol-Ers bakstuga av Maj-Britt och hennes svägerskor.

Källa: Kulturerstatet Västeräng, Länsstyrelsen Gävleborg 2004

MOTSTÄENDE SIDA

Köket ser ut som det gjorde då det var nytt i början av 1940-talet. Väggar och dörrar täcktes med träfiberskivor och den väggfasta skåpinredningen, snickerierna och möblerna ådringsmålades i grönt.

OVAN Salen på bottenvåningen har tapet från 1930–40-talet med beige rosenmönster. Den vita kakelugnen tillkom under 1800-talets slut och ersatte en öppen spis. Ett gammalt flygfoto av gårdarna hänger på hedersplats ovanför skänken.

ladugården. På övervåningen finns en liten pigkammare bevarad med en väggfast säng. Den gamla 1700-talsdörrens insida är vackert bemålad och över sängen finns ett fragment av en 1700-talsmålning på väv med blomstermotiv.

– När Jon Larsson skulle uppföra sitt nya hus rev han en äldre gård från 1700-talet och troligtvis tog man vara på dörren och tapeten för att använda dem här i pigkammaren, förklarar Lennart. Vi har även en 1700-talsloge och ett sädesmagasin kvar från den gamla gården.

MJÖLKKORNA FÖRSVANN

I Västeräng finns många uthus av skiftande slag och så mycket som 23 hölador, vilket nog är rätt ovanligt i en by. Ladorna har kvar sina gamla namn som Stora Röl-ladan, Vassladan och Palmens lada och används i dag som förvaringsbodar för olika redskap. Ol-Ers bakstuga har dessutom kvar sin funktion, den används fortfarande till brödbak. Minst två gånger om året värms den stora bakugnen upp vilket tar ett par dagar. Sedan bakar Maj-Britt och hennes svägerska under en vecka tunnbröd och mjukbröd för gårdens behov.

På hälsingegårdarna byggde man gärna ihop flera uthus till en enhet som även kunde byggas ihop med boningshuset. På gården Ersk-Mickels intill Ol-Ers sitter den gamla ladugården ihop med en bostadsdel.

Här har i alla tider gårdens mjölkkor stått men strängare krav på mjölkhantering har gjort att Lennart och Maj-Britt fick göra sig av med sina mjölkkor och gå över till köttproduktion. Nu står nya fjällkor i en stor rödfärgad ladugård som uppfördes 2003. Att bygga nytt i en så pass känslig miljö som Västeräng kräver kunskaper. Därför byggdes ladan i samarbete mellan ägare, arkitekter och länsantikvarien.

LÄNSSTYRELSEN VILLE BEVARA BYN

Det var egentligen korna som var startskottet till kulturerstatet, berättar Lena Landström vid kulturmiljöenheten vid Länsstyrelsen i Gävleborg, som varit drivande i Västerängsprojektet.

– Det var först då Lennart och Maj-Britt inte längre kunde ha kvar sina mjölkkor som jag insåg hotet mot gårdarnas fortlevande, säger Lena Landström. Utan ett bärkraftigt jordbruk kunde inte Västeräng finnas kvar. Då var kulturerstatet något helt nytt och det gick en tid innan jag tog upp saken med Lennart och Maj-Britt. När familjen givit sitt samtycke använde vi den så kallade intrångsersättningen, som länsstyrelsen utbetalar till en ny ladugård för att familjen skulle kunna börja med köttdjursproduktion.

För löpande underhåll som att rensa diken och underhålla byggnader utgår en ersättning enligt avtal. När det gäller punktsatser såsom restaurering

Vill man själv uppleva miljön på Ol-Ers går det bra att hyra några rum eller kanske hela huset på sommaren.

Vill du besöka Ol-Ers? Läs mer på www.halsingegardar.com

av tapeten i Ol-Ers sal får familjen söka bidrag hos länsstyrelsen som alla andra. Länsstyrelsens syfte med kulturresevatet är att bevara en by som genom markanvändning och byggnader ger en bild av hur det traditionella jordbruket sett ut i Hälsingland från mitten av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet.

– Lennart och Maj-Britt hade redan tidigare brukat jorden på ett traditionellt sätt med sexårig växtföljd och utan konstgödsel, så det var ingen större omställning att gården skulle bli kulturresevat och brukas på traditionellt vis, fortsätter Lena Landström.

FÄBODEN KAN ÅTER TAS I BRUK

Tack vare att Västeräng blivit ett kulturresevat får familjen ekonomisk hjälp av Länsstyrelsen att behålla jordbruket med dess traditionella teknik där även fäbodarna och skogsmarkerna har en viktig roll. Det bördiga landskapet vid Dellensjöarna har lockat bönder sedan tidig medeltid. Då marken vid byn inte räckte till både odling och bete utarbetades ett system för att utnyttja mark på flera ställen. Under året användes både hembyn, bodlandet och fäboden som brukningsplatser. Samma procedur upprepades år efter år: hemgården var hemvist tills det började bli grönt, där efter flyttade man till bodlandet som var en utgård med äng och bete. Vid midsommartid var det dags för djuren att flytta till fäboden i sällskap med några pigor.

MOTSTÄENDE SIDA

Den vackert bemålade dörren sitter i en pigkammare i Ol-Ers ladugårdsbyggnad. Den kommer troligtvis från det äldre hus från 1700-talet som tidigare stod på platsen. Det blåmålade skåpet står i den övre salen på Ol-Ers. Tapeten med blått och grönt tryck sattes troligen upp vid slutet av 1800-talet och är tyvärr svårt fuktskadad. I pigkammaren finns en bit av en 1700-talsmålning på väv med blomsterornament.

På sensommaren kom man tillbaka till bodlandet och flyttade sedan till hemgården när kylan kom. Efter den stora skiftesreformen 1870 omvandlades bodlandsgårdarna till egna fastigheter och kvar fanns endast fäboden som alternativ betesplats. Lennart berättar att gårdens djur så sent som på femtiotalet vallades upp till fäboden och stannade där under sommarmånaderna tillsammans med Lennarts farmor. Nu står byggnaderna vid fäboden tomma och oanvända men på sikt ska man återigen ta dit betesdjur om somrarna.

– Vi vill rusta både fäboden och den gamla trädgården. Det vore också spännande att kunna ta hit skolor och föreningar och visa hur det gick till förr på en gammal gård. Vi har redan haft flera olika kurser här ute som varit väldigt populära, förra sommaren hade vi trädbeskrifning i den gamla fruktträdgården, säger Lena Landström vid Länsstyrelsen.

KULTURRESEVAT är ett relativt nytt begrepp som har funnits sedan 1999. När miljöbalken trädde i kraft 1999 blev det möjligt att skydda, bevara och styra skötseln inom större kulturhistoriskt värdefulla miljöer genom inrättande av kulturresevat. De nya kulturresevat har som syfte att visa hur människan på olika sätt utnyttjat platsers naturgivna förutsättningar för sin livsföring, samt att på ett pedagogiskt sätt förmedla spåren efter detta brukande till besökare.

ÖVERNATTNING FÖR INTRESSERADE

Vill man själv uppleva miljön på Ol-Ers går det bra att hyra några rum eller kanske hela huset på sommaren. Det är ganska nytt för Lennart och Maj-Britt att ta emot gäster, som är en del av det samarbete man har bland hälsingegårdarna.

– Sedan 1997 har vi varit med i ett det funnits ett samarbetsprojekt här i Hälsingland där vi var med från starten, berättar Lennart.

Gårdsägare, myndigheter och turistnäringen lyfter fram Hälsinglands specifika kultur för att den i framtiden ska finnas kvar och utvecklas. Man ställer ut på mässor tillsammans och har en gemensam hemsida. En följd av samarbetet är att det nu är möjligt att övernatta på utvalda gårdar. Inom Kulturarv Hälsingegårdar arbetar man också för att dessa gårdar på sikt ska komma med på Unescos världsarvslista.

En sak är säker: bor man i Västeräng har man saker att göra varje ledig stund. Familjen måste ägna sig åt gården, alla hus och deltidsarbeten, som Maj-Britt och sonen Lars har för att få ekonomin att gå ihop. Man talar ofta om hur viktigt det är med en levande landsbygd och om vårt byggnadsarv på landsbygden. I Västeräng finns både och. Förhoppningsvis kan familjen Persson fortsätta förvalta denna kulturskatt till kommande generationer. ■